DIEPGANG

een kroniek van drie dorpen langs het Reitdiep

Een uitgave van de historische kring Ubbega

■ *Adorp* ■ *Sauwerd* ■ *Wetsinge*

Na 25 jaar stilstand draait molen AEOLUS weer

Een waterschap opgericht alleen voor een weg

Een poppenkopje van porcelein en de band met Amerika

Jaargang 12, nummer 35, september 2024

HISTORISCHE KRING
Ubbega

Ledenvergadering HKU

Op dinsdag 14 mei vond in dorpshuis Artharpe in Adorp de algemene ledenvergadering van de HKU plaats. Voorzitter Ben Westerink opende deze vergadering omstreeks 19.30 uur en heette alle aanwezigen van harte welkom.

Jaarverslag 2023:
Omdat secretaris Gerta Boonstra met kennisgeving afwezig was las bestuurslid Bé Kuipers het jaarverslag van de secretaris over 2023 voor. Hierin is onder meer gerapporteerd over de in 2023 gehouden vergaderingen, lezingen en ondernomen activiteiten. Ook de bestuurswisselingen zijn beschreven. De zoektocht naar nieuwe bestuursleden is nog steeds actueel, omdat meerdere leden aangegeven hebben op termijn te willen stoppen.

Financieel jaaroverzicht 2023:
Penningmeester Ben Kwerreveld presenteerde door middel van een PowerPoint-presentatie een overzicht van inkomsten en uitgaven. De diverse posten zijn door hem nader toegelicht, per saldo is er sprake van een positief resultaat.
De kascontrole is uitgevoerd door de kascommissie, bestaande uit Margriet Kuipers en Tom Akkerman. Zij hebben het financieel overzicht gecontroleerd en goedgekeurd.
De kascommissie is bedankt voor de inzet. Aftredend lid van de kascommissie is Margriet Kuipers. Er wordt nog gezocht naar een vervanger, omdat onder de aanwezige leden geen animo aanwezig bleek om deze taak over te nemen.

Bestuurswisseling secretaris:
Gerta Boonstra heeft aangegeven te stoppen als secretaris van de HKU. Wel zal zij doorgaan als lid van de redactie van Diepgang.

Afscheid secretaris:
Hoewel zij niet aanwezig is spreekt voorzitter Ben Westerink namens het bestuur waarderende woorden uit over de betrokkenheid en jarenlange inzet van Gerta. De HKU is haar hiervoor zeer erkentelijk en dit zal nog onderstreept worden met de overhandiging van een passende attentie.
Na ruim 20 jaar als secretaris legt Gerta deze taak nu neer. Tegelijkertijd was zij als redactielid en onderzoeker heel belangrijk voor DIEPGANG. Haar research en inzet levert originele en interessante artikelen op voor de geschiedschrijving over onze drie dorpen langs het Reitdiep. Het bestuur is dan ook blij dat zij doorgaat als redactielid.

Voordracht nieuwe secretaris:
Naar aanleiding van de oproep 'Bestuursleden gezocht' in Diepgang heeft Heidi Drijfhout zich aangemeld voor de functie van secretaris. De voorzitter introduceert Heidi bij de aanwezigen en informeert daarna of de aanwezige leden in kunnen stemmen met haar voordracht. Daar is mee ingestemd.

Activiteiten:
Er is vooruitgeblikt op de activiteiten die voor leden gepland staan. In het najaar wordt een lezing georganiseerd. In het voorjaar hopen we een bustocht te maken. Naar aanleiding van de oproep om aanvullend met ideeën te komen is tijdens de vergadering de suggestie gedaan om een Historisch Café te organiseren, met als doel om onderling historische kennis uit te wisselen. Nieuwe ideeën kunnen alsnog ingediend worden bij het bestuur.

EVEN VOORSTELLEN Heidi Drijfhout

Omdat geschiedenis altijd mijn belangstelling heeft gehad, ben ik al een aantal jaren lid van de Historische Kring Ubbega. Vanuit deze interesse heb ik gereageerd op de oproep in DIEPGANG voor een nieuwe secretaris, nadat Gerta Boonstra aangegeven heeft deze functie neer te willen leggen. En inmiddels is er in de algemene ledenvergadering van 14 mei ingestemd met de bestuurswisseling.
Beroepsmatig ben ik ook secretaris. Sinds 2021 werk ik als ambtelijk secretaris medezeggenschap bij de Hanzehogeschool in Groningen. Voorafgaand aan deze baan werkte ik als raadsadviseur voor de gemeenteraden van de gemeente Oldambt en de voormalige gemeente Zuidhorn.
Twee van 'de drie dorpen langs het Reitdiep' ken ik als inwoner. Vanaf 1979 groeide ik als kind op in Sauwerd, nadat ons gezin vanuit Delfzijl verhuisde voor de nieuwe baan van mijn vader.
Sinds 1995 woon ik, samen met echtgenoot Alfred Huinder, met veel plezier in het prachtige buitengebied van Adorp. Aan de rand van een historische plek: de spoorwegwierde waarover al veel geschreven is door de HKU.
Contact? Als secretaris ben ik per mail te bereiken via het e-mailadres secretaris@ubbega.nl

Redactioneel

Waar bijna een kwart eeuw een molen in verval stond, staat nu het pronkjuweel van Adorp. 7 september kon molen AEOLUS eindelijk weer in gebruik genomen worden. In ons hoofdartikel maken we kennis met het verleden van de *schaive meul* en de vele uitdagingen en beproevingen die op zijn pad kwamen. Dat de AEOLUS nu weer maalvaardig is mag een wonder heten. Van de openingshandeling zelf doen wij achterop uitgebreid verslag en op ons Youtube-kanaal staat nog een sfeervol filmpje - *bit.ly/molen-adorp*.
Een waterschap dat uitsluitende opgericht is om een weg te onderhouden? Jazeker! De Hekkumerweg is maar liefst zestig jaar lang via deze opmerkelijke constructie begaanbaar gehouden. Jan de Groot beschrijft in detail hoe zoiets in z'n werk ging.
In dit nummer ook een verslag van een schoolreisje van De Meander naar museum Wierdenland in Ezinge, per oldtimer bus. En verder deel drie van oude veldnamen en het raadsel rondom een Duits poppenkopje dat via Amerika in de tuin van Het Schathoes belandde.

Colofon

DIEPGANG is een uitgave van de Historische Kring Ubbega en wordt drie keer per jaar gratis aan de leden van de Historische Kring toegezonden.

REDACTIE
Gerta Boonstra (contact), Oosterstraat 12, 9771 AS Sauwerd, gertaboonstra@planet.nl, Bé Kuipers, René Lapoutre (opmaak), Ben Westerink

De prijs van DIEPGANG bij losse verkoop (nummer van 16 pagina's) is 3,00 euro per stuk.

DIEPGANG wordt geprint bij Chris Russell te Groningen. ISSN: 2468-841X

Overname uit deze uitgave is toegestaan mits met bronvermelding

Website: www.ubbega.nl
X (voorheen Twitter): @HUbbega71309
Youtube: @HistorischeKringUbbega
Instagram: hk_ubbega

Foto voorkant: Molen AEOLUS bij de opening in september. Foto René Lapoutre

Verslag lezing kerkorgels

Zoals vermeld in de uitnodiging voor deze lezing: nergens ter wereld zijn in een beperkt gebied zoveel waardevolle orgels te vinden als in de provincie Groningen. Niet voor niets wordt onze provincie ook wel de ORGELTUIN van Europa genoemd. Orgelliefhebbers en organisten komen vanuit de hele wereld naar Groningen toe om deze beroemde kerkorgels te beluisteren of te bespelen. Reden genoeg dus om een lezing te organiseren over dit onderwerp.
Jaap Brouwer (geboren in 1952 te Scheveningen) houdt zich zijn hele leven al bezig met orgelonderzoek. Hij schreef boeken voor de Nederlandse en Duitse markt en daarnaast ook veel artikelen in orgelvakbladen. In 2016 promoveerde hij in Leiden op een proefschrift over de Groningse orgeldeskundige en organist Johan van Meurs. Daarnaast was Brouwer zestig jaar werkzaam als organist.
Tijdens de lezing is eerst ingegaan op de herkomst van het fenomeen orgel. Vanaf de ontstaansgeschiedenis van het eerste (water)orgel in Alexandrië passeerden diverse uitvoeringen de revue in een zeer informatieve PowerPointpresentatie. Brouwer voorzag de afbeeldingen van de orgels steeds van verrassende namen en wetenswaardigheden door de jaren heen. Van de bekende Duitse componist/orgeldeskundige Johann Sebastian Bach tot de Duitse arts/musicus Albert Schweizer; van komiek Charlie Chaplin tot graaf Dracula; van kapitein Nemo tot het orgel in de Hervormde Kerk in Paramaribo: Brouwer kan smakelijk en met kennis van zaken vertellen over hun link met het onderwerp kerkorgels. Ook ging hij in op de ontwikkeling van het orgel richting kerkelijk instrument; zowel internationaal, nationaal als provinciaal.
Aan het eind van de lezing kwam Brouwer uit op de orgels in de kerken van Adorp en Klein Wetsinge, waar hij tussen 1980 en 1986 ook persoonlijk bij betrokken was als cantor-organist.

Reactie

Mevr. Aaltje Miedema stuurde ons nog een aanvulling op de reactie van Arie Mulder op 'de brief van een moeder aan haar dochter' in de vorige Diepgang. Het betrof de geboorteplek van Aries Roelfs Wiersum, de echtgenoot van Jantje Sikkens, de dochter in kwestie.
Volgens Arie Mulder was Aries R. Wiersum in 1833 geboren op de boerderij van v/h Kuipers, nu Derksen te Sauwerd (Singelweg 20). Maar dat is niet correct, volgens Aaltje Miedema. De boerderij van Derksen is namelijk pas in 1877 gebouwd ter vervanging van een oude boerderij die iets zuidelijker stond.
Die oudere boerderij, gelegen aan de noordzijde van de middeleeuwse kerk, werd in 1770 aangekocht door Kornelis

kadasterkaart Sauwerd uit 1832. Kerk is no 268, boerderij S 10 is no 267.

Aries Wiersum en Luiktje Jans en had als huisnummer: S 10. In 1877 werd deze boerderij afgebroken en vervangen door de boerderij waar Derksen woont.
Conclusie: Aries R. Wiersum werd in 1833 niet geboren op de boerderij Singelweg 20, maar op boerderij S 10 bij de oude kerk aan het Hoogpad.

Adorp heeft zijn AEOLUS terug

Met paardenkracht en vele handen wordt de geklonken roede geplaatst.

Een kwart eeuw ging voorbij waarbij de markante molen van Adorp buiten bedrijf was. Tot nu, want Molenstichting Winsum nam op 6 september j.l. maalvaardig monument AEOLUS weer officieel in gebruik.

Door Aad van der Drift

Als omstreeks 1851 Berend Gerrits Oosterhuis opdracht geeft tot het bouwen van een nieuwe molen in Adorp is dat de tweede molen in het dorp. Een kleinere spinnenkopmolen maalt dan al ruim 50 jaar rogge en boekweit. De 39-jarige ondernemer en opdrachtgever werd ook de eerste molenaar van de nieuwe molen. Vermoedelijk kon met de molen in eerste instantie alleen gerst gepeld worden.
Pellen is een ander proces dan malen. Bij het malen van graan gebeurt dit tussen maalstenen, bij gerst vindt het pellen plaats met de zijkant van de stenen. Gerst werd gepeld omdat er in tegenstelling tot het malen van graan geen belasting op het pellen werd geheven. Brood was door wat men belasting op het gemaal noemde het duurdere voedsel voor de beter gesitueerden. De vraag naar gort (gepelde gerst) nam toe na de mislukte aardappeloogsten in de jaren veertig van de 19e eeuw. Hoewel er ook in andere provincies pelmolens in gebruik waren, had Groningen er opvallend meer. Dat kwam doordat wintergerst het goed deed op de zware Groninger klei. Als Berend Oosterhuis een paar jaar later aangifte doet van de geboorte van een dochter, geeft hij als beroep pel- en rogmolenaar op. Op dat moment zijn er dus ook maalstenen in de molen aanwezig.

Deze latere aanpassing is in de molen nog te zien. De spil die de maalstenen aandrijft loopt daar deels door een uitgeholde balk (zie afbeelding rechtsonder op volgende pagina). Daaruit blijkt dat de deze aanpassing later is gedaan. De constructie rondom de maalstenen is meerdere malen aangepast, voor het laatst in 1955, waardoor een goede datering moeilijk is te maken, maar het lijkt voor de hand te liggen dat de maalstenen niet al bij de bouw zijn aangebracht.

Bouw

Het bouwen van een molen was halverwege de 19e eeuw vooral handwerk door de vele handen die erbij betrokken waren. De opdracht voor de bouw kreeg de toen 74-jarige molenmaker Jacob Jacobs Kortholt, een alom gerenommeerde en zeer ervaren molenbouwer. Toch gaat het bij de bouw twee keer goed mis: allereerst zakt de molen nog tijdens de metselwerkzaamheden scheef weg. Er was geen dragend fundament gemaakt en de ondergrond bleek niet stabiel. De bouw werd echter niet stilgelegd; men ging willens en wetens door met het metselen van de uit het lood geslagen onderbouw. Om te zorgen dat de bovenkant van de molen recht kwam te staan werd er een tussenlaag, een soort wig, gemetseld. Het zakken van de molen hield na voltooiing van de bouw niet op, dus is er later nog een wig-laag bijgekomen om het bovenachtkant wel waterpas te krijgen. Als je goed kijkt, kun je vanaf de straat de zo ontstane knik zien. Ook is het te merken aan diverse vloeren in de onderbouw van de molen, die lopen nog scheef weg. Op de schuin aflopende stellingzolder liggen de beide pelstenen echter wel waterpas. Ook ging het mis op maandag 29 september 1851. Ongelukkigerwijze maakte molenmaker Kortholt toen een val van ongeveer 10 meter. Enige dagen later overleed hij.
Tot 1895 waren er vijf molenaars met hun knechten werkzaam op de molen: B.G. Oosterhuis (1851 - 1862), R.H. Nanninga

(1862 - 1866), J.A. Kraaima (1866 - 1891), Jb. Vennema (1891 - 1892) en Tiddo Albert Edens (1892 - 1925). Molenaar Kraaijma was voor hij eigenaar werd van de molen ook eigenaar van de andere molen in Adorp. Hij liet deze tussen 1876 en 1880 afbreken. Er stonden destijds ruim 1000 molens in de provincie Groningen, die allen enkel als werktuig werden gewaardeerd, afbreken was dan ook niet meer dan afschrijven.

Geschiedenis

Qua bouw en inrichting is de AEOLUS een typisch Groninger molen. Kenmerken van zo'n molen zie je deels al aan de buitenkant, maar ook de combinatie van pellen en malen is typerend. Stellingmolens in het noorden van het land zijn verder herkenbaar aan de acht schoren met kleinere schrankschoren, de zogenaamde kraaienpoten, onder de stelling (zie voor uitleg van de begrippen de afbeeldingen op p.7 en 8). Elke stelling-schoor staat op een hoek van de molen en ondersteunt de erop losliggende stelling. De lange schoren van de staart naar de kap zitten aan de spruiten (balken) die door de kap steken. Op Groninger molens lopen deze twee bovenste horizontale balken evenwijdig. Het traditionele kleurenprogramma van Groninger molens is wit, afgezet met rood en groen. Deuren en ramen zijn vaak groen met een witte omlijsting en onder de kap een rand met de Nederlandse driekleur. Al deze kenmerken zijn te vinden in de molen van Adorp.
Tot 1895 was er een houten as met zeilroeden. Molenaar Tiddo Edens liet in 1895 deze houten bovenas vervangen door een ijzeren. Deze as was afkomstig van de Haagse ijzergieterij “Prins van Oranje”. De bovenas werd doorboord om op een van de roedes de zelfzwichting te kunnen bedienen. Bij zelfzwichting zijn de wieken voorzien van kantelbare kleppen die automatisch hun stand aanpassen aan de kracht van de wind, dit mede doordat ze op 1/3 gelagerd zijn en de wind de kleppen open kan blazen. Een ingenieus overbrengingssysteem bestaande uit een spin op de kop van de bovenas en een zwichtstang door de doorboorde bovenas met een hefboom

— Zekere JACOB KORTHOLT, oud ruim 70 jaren, van beroep molenmaker, wonende te *Ruischerbrug* onder *Noorddijk*, had Maandag laatstleden het ongeluk, om terwijl hij te Adorp werkzaam was aan het bouwen van eenen nieuwen molen, door een zolderluik te vallen, ter hoogte van ruim 30 voeten. Hij viel op in den molen liggende roggesteenen en kwetste zich erg aan het hoofd, ten gevolge waarvan hij in den loop dier week is bezweken.

Groninger courant 7 oktober 1851 (bron Delpher)

en een ketting aan de achterkant van de kap zorgen ervoor dat de molenaar door middel van gewichten kan bepalen op welk moment de kleppen zich verder openen.

Als er in 1926 een nieuwe binnenroede wordt geplaatst is die geklonken. Deze roede was zo degelijk dat die het 96 jaar heeft volgehouden. Bij de laatste restauratie van 2020-2024 bleek de roede echter niet meer te redden. Uit historisch oogpunt en met respect voor het vakmanschap uit die tijd is besloten een deel van de roede te bewaren. Dat onderdeel ligt nu in de molen. Na de oorlog volgde een nieuwe restauratie waaraan de provincie een bijdrage leverde van maar liefst 300 gulden. In 1947 en 1956 volgden opnieuw restauraties.Hieronder is de bijdrage van de provincie aan het herstel van de molen Adorp in 1948 weergegeven.

Ook in 1947 en 1956 volgden restauraties. Het opvallendst is de laatste restauratie. Molenmaker Bremer bracht toen zelfzwichting aan op beide roeden, met op één roede de zogenaamde Bremer stroomlijnneuzen. Stroomlijnneuzen of stroomlijning van een molenroede is een wiekverbetering die de trekkracht van de molen ten goede komt. Het gaat dus om het smalle gedeelte van de wiek, aan de andere kant van de molenroede bevindt zich het hekwerk voor de zeilen of de zelfzwichting. Dit is allemaal duidelijk te zien bij de AEOLUS.

Wiekverbeteringen

Een aantal molenmakers heeft na een prijsvraag van de Vereniging De Hollandsche Molen in de jaren twintig van de 20e eeuw nagedacht over wiekverbeteringen en hiermee ook volop geëxperimenteerd. Sommigen vroegen een octrooi aan voor hun uitvinding. Van molenmaker Bremer uit Adorp is bekend dat hij een licentie had om de zogenaamde Dekkerwiek aan te brengen. Bremer ontwikkelde een eigen variant die hij op de AEOLUS zette. Deze werd in 1981 weer vervangen door een zogenaamd oud-hollands voorhek. Bij de huidige restauratie van de molen is echter de Bremerstroomlijn op één roede toch weer opnieuw toegepast.

Men was in de jaren 50 van de vorige eeuw vooral bezig met herstel en wederopbouw, en minder met erfgoedbehoud. Malen van meel werd destijds goedkoper en efficiënter in fabrieken gedaan, dus werd er naarstig gezocht naar argumenten om molens nut te geven.
In 1952 werd op initiatief van ir. F.D. Pigeaud de Stichting “Electriciteitsopwekking door Windmolens” opgericht. Doel was onderzoek te doen naar mogelijkheden van automatische bedrijfsvoering op windmolens. Met andere woorden: "Kan een windmolen met continu draaien een bruikbaar constant toerental leveren, zo mogelijk zonder voortdurende aanwezigheid van de molenaar?"

252. Van het bij Uw besluit van 24 Februari 1948, nr. 34, beschikbaar gesteld crediet van ƒ 2.000,— voor de verlening van bijdragen voor de herstelling van molens werd ƒ 300,— uitgekeerd voor herstel van een korenmolen te Adorp en ƒ 250,— voor een korenmolen te Oude Pekela. Zie inventaris nr. 115.

Bijdrage provincie 1948 aan herstel molen Adorp

Uitgeholde balk in de molen waar de spil ooit door de maalstenen liep.

Electromotor

Op diverse molens in Nederland werden proeven gedaan om te kijken hoe een authentieke windmolen gebruikt kon worden voor het opwekken van stroom. Met dit experiment op initiatief van de vereniging “De Hollandsche Molen” wilde men voorkomen dat molens als nutteloos werktuig werden weggezet.
Daar hoorde ook het automatisch kruien en zwichten bij. Voor dit zwichten waren speciale zelfzwichtingskleppen en remkleppen nodig. Het was de bedoeling om het kruien (draaien) van de molen automatisch met een kleine elektromotor langs een rondgaande kruiketting te laten verrichten. Bij de kap werd een opvallende windvaan geplaatst die aangaf hoever de molen moest kruien. Al met al was het een vernuftig systeem met hefbomen, tuimelaars en kleppen.

November 1956, Chris Bremer en de elektrische installatie in de kap van de molen

Laag rendement

De keuze voor de Adorper molen werd bepaald door de aanwezige zelfzwichting, een rollen-kruiwerk en de mogelijkheid om een elektromotor de kruilier te laten aangrijpen op een doorlopende ketting. Er kwam een nog steeds aanwezige rondgaande kruiketting met (inmiddels niet meer aanwezige) motor, die de kap van de molen op de wind kon houden door middel van een windvaan. De bedoeling was om de molen 24 uur per dag automatisch in bedrijf te houden, uiteindelijk met het doel om een generator elektriciteit te laten opwekken. Het was een leerzaam experiment, want hierdoor werd duidelijk dat oude windmolens door hun lage rendement en hoge storingsgevoeligheid niet geschikt zijn voor elektriciteitsopwekking. Ook de hoeveelheid opgewekte energie viel tegen. Gehoopt werd op ca. 36.000 kWh per jaar (ruim 100 zonnepanelen), maar dat werd bij lange na niet gehaald.

Molenbehoud

Molens vormen een vast bestanddeel van ons landschap. Dreigen ze te verdwijnen, dan wordt er veel gedaan voor het behoud. Behoud van deze gevoelige monumenten kan alleen bij regelmatig onderhoud en betrokkenheid bij de molen. De grootste gevaren voor molens zijn brand, bliksem-inslag en stormen. In 1946 herstelde de naast de molen gevestigde molenmaker Bremer voor *f* 3000,- de molen. Hoewel er sprake was van enige bedrijvigheid, ging de molen toch achteruit en volgde in 1956 nogmaals een restauratie door Bremer, die ditmaal *f* 11.363, - kostte. De financiering ging via de activiteiten van de Stichting Elektriciteitsopwekking door Windmolens. Na de teleurstellende uitkomst van het experiment ging het weer achteruit met de molen. Tijdens een storm in de nacht van 9 op 10 november 1969 waaiden de kleppen van de binnenroede grotendeels weg. Her-

Vermoedelijk is dit een tekening van de oude Adorper standerdmolen. (Groninger Archieven 1536-6811-0004)

stel bleef achterwege, de wieken kwamen kaal te staan en raakten zelfs na verloop van tijd onttakeld.
In 1980 werd begonnen met een grondige restauratie. De kosten bedroegen *f* 266.538, -- (omgerekend naar nu ruim € 310.000, -). De restauratie werd door de fa. Doornbosch uit Adorp verricht. Op 4 december 1981 volgde de officiële ingebruikname door gedeputeerde Ina Martens.

Molenaar Kruijer

In 1960 werd de molen door eigenaar en molenaar Abel Hazekamp aan Doede Kruijer verkocht. Doede was een bijzondere molenaar die, ondanks het afnemend belang van met windkracht aangedreven molens, er nog lange tijd zijn boterham mee wist te verdienen. Maar omdat er door voortgaande mechanisatie steeds meer elektrisch en mechanisch werd gemalen, kwam er na de Tweede Wereldoorlog ook voor hem minder maalwerk. Wel was er nog belangstelling voor gemalen graan vermengd met vermalen lijnkoeken als veevoer. Op de steenzolder werd ruimte gemaakt voor een nog steeds aanwezige lijnkoekenbreker die met een bandverbinding aangesloten was op het spoorwiel. De lijnkoeken werden zo gebroken door middel van windkracht. Kruijer was naast molenaar ook uitbater van 't Witte Hoes en wethouder/locoburgemeester van de gemeente Adorp. In het witte Adorper café liet vaste bezoeker Luit Raangs zich eens ontvallen geen last te hebben van hoogtevrees en wel eens in de wiek mee te willen draaien. Hij werd onder grote belangstelling vastgebonden en maakte zo een rondje. Na het overlijden van Doede Kruijer werden in 1988 het huis en de molen gekocht door R.S. Reintjes. Die verkocht het huis met de molen in 1991 aan George Tóth.

In latere jaren nam de bedrijvigheid af en werd de molen slecht onderhouden.

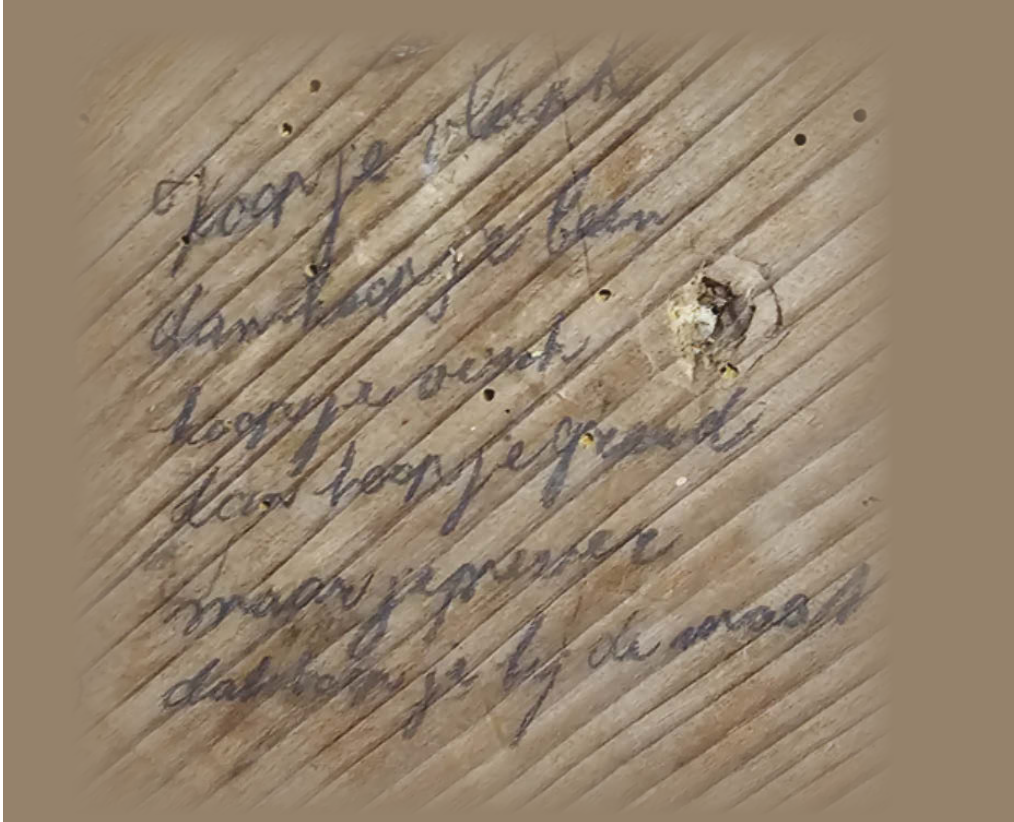

Graffiti van een molenaar

In de AEOLUS zijn nog veel aantekeningen van vorige molenaars te vinden. Soms niet meer dan een jaartal of wat namen, maar hier en daar ook een gedicht op een balk (zie foto).
Net als in zoveel molens is in de molen een kastje te vinden waar altijd een fles jenever stond, misschien was het kastje te vaak open en dicht gegaan toen de (onbekende) molenaar dit gedicht opschreef.
Koop je vleesch
Dan koop je been
Koop je visch
Dan koop je graad
Maar jenever
dat koop je bij de maat

Na 2000 stond de molen stil, en veertien jaar later, november 2014, werd de molen naar het westen gekruid, en later beide roeden kaalgezet. Deze situatie van verval en achteruitgang duurde bijna 20 jaar. Na moeizame onderhandelingen met eigenaar George Tóth lukte het Molenstichting Winsum om in november 2019 de molen voor een fors bedrag over te nemen. Volgens bemiddelaar Gijs van Reeuwijk was de aankoop van de molen door de Molenstichting Winsum de "grootste redding" van de molen.

Herstel en hergebruik

Na de overname werd door de Stichting alles in het werk gesteld om de molen te laten restaureren. Daarvoor werden eerst de benodigde subsidies en fondsen aangeschreven. Dankzij landelijke, provinciale, gemeentelijke en particuliere steun lukte het de Stichting om voldoende gelden te verkrijgen.
Begin 2020 werd de AEOLUS op een nieuwe fundering gezet zodat die niet verder kon wegzakken. Ook werd ter hoogte van de stelling de molen rechtgezet. Het metsel- en voegwerk is plaatselijk hersteld en alles is geschilderd. Het wiekenstelsel (gevlucht) werd vernieuwd. De oude geklonken potroede werd na 90 jaar trouwe dienst vervangen, de nieuwe is geheel volgens de oude roede nagemaakt.

Molentermen en hun betekenis

Lijnkoek - een hard afvalproduct van een olieslagmolen.
Roede is een molenwiek, een molen heeft twee roeden
Stelling - het balkon rondom een molen
Schoor - een schuine balk om stevigheid te vergroten
Spruiten - de twee horizontale balken in de draaibare kap van de molen, nodig om de bovenkant van de molen te draaien en op de wind te zetten
Zelfzwichting -systeem van kleppen op een wiek. Ze kunnen open of dicht naar gelang de windsnelheid
Spin - Constructie op kruising molenwieken om de kleppen van een molen met zelfzwichting te bedienen (zwichten is minder wind vangen)
Zeilroeden - wieken met daarop zeilen

Verder kwam er een grotendeels nieuwe staartconstructie. De molen is maalvaardig gerestaureerd, daarmee werd het gaandewerk (alles dat in de molen door de wieken wordt aangedreven) hersteld. Van binnen zag alles er nog redelijk uit. Wel werd de molen voorzien van nieuwe elektra-kabels en verlichting. Ook werd er een watervoorziening gemaakt t.b.v. een toekomstige keuken en toilet. Na de restauratie zal een nieuw molenteam de AEOLUS weer draaiende houden.

Bronnen:

- *Nederlandse molendatabase. (2024).*
- *Opgehaald van Molendatabase.nl*
- *Provincie Groningen. (1948). Verhandeling nr. 252.*
- *Stokhuyzen, F. (1972). Molens (p. 108).*
- *Archief Molenstichting Winsum*

Doorsnede molen AEOLUS

1 molen staat scheef, links midden molen, rechts zoals die hoort te staan
2 roede
3 stelling
4 schoor, deze steunbalk met zijbalken noemt men een kraaienpoot
5 boven door de kap zit de lange spruit of dwarsbalk, onder de korte
6 kleppen of jaloezieën bediend door de zelfzwichting op een roede
7 spin die het openen en sluiten van de jaloezieën regelt
8 koningsspil
9 spoorwiel, in Groningen takrad genoemd

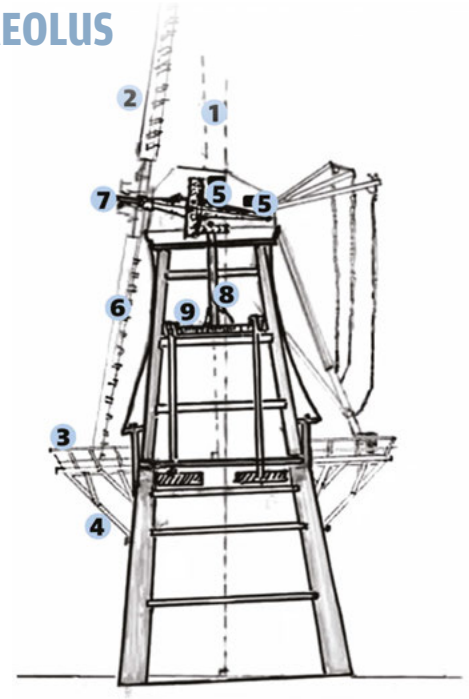

Met school naar het Wierdenmuseum

De groepen 7 en 8 van de Basisschool de Meander uit Sauwerd bezochten 31 mei het Wierdenmuseum in Ezinge.

De excursie was georganiseerd en verzorgd door Historische Kring Ubbega die voor vervoer een historische bus van het busmuseum geregeld had. Omdat de bus op de dag zelf ruimschoots op tijd aanwezig was en zodoende te vroeg in Ezinge werd de excursie begonnen bij de kerk bovenop de wierde van Ezinge.
De excursie was een groot succes en is dus zeker voor herhaling vatbaar. Volgend jaar met groep 7 en 8 van basisschool De Wierde uit Adorp?

Het verslag van Rosalie

Vandaag was het gele dag, dus helemaal in het geel kwamen we op school. Maar dat was niet het enige wat vandaag ging gebeuren.
Rond 10 uur stapten we in de bus, want we gingen op excursie. We reden naar Ezinge waar het museum stond. Daar liepen we naar de wierde en daar legde ze uit hoe de wierde ontstond. Toen we terugliepen kregen we een animatiefilm te zien, over hoe het daar vroeger allemaal uitzag. Toen mochten we het museum rondkijken. Dat deden we in groepen.
We moesten ook opdrachten maken Dat ging over hoe ze aan eten kwamen en wat ze gebruikten bij het koken. Ze gebruikten Gerst, Rogge en spelt voor brood, pap en een soort van pannenkoeken. En ze hadden zelfs al kaas. Ook zag ik skeletten van 2 paarden, een hond en een mens. En die paarden en die hond waren dus begraven als offer. Want het was dus blijkbaar traditie dat als een mens overlijdt, zijn liefste dieren ook mee werden begraven. Terwijl ze nog niet dood waren. Dat is toch gewoon niet eerlijk? Ook werden mensen niet heel oud. Er lag namelijk iemand die rond de 25 en 35 was gestorven. Toen we klaar waren met de opdracht kregen we een filmpje te zien van een woon schuur. Dat was een schuur waar mensen en dieren in samenleefden.
Toen dat was afgelopen kregen we nog iets te drinken en een koekje. En toen gingen we weer in de bus. O ja en nog bedankt voor de excursie, groetjes Rosalie.

Wegwaterschap Hekkumerweg

Hekkumerweg, 2016; foto Jan de Groot

door Jan de Groot

Een waterschap dat gaat over een weg?? Enkele jaren geleden was een krantenberichtje over het 'wegwaterschap Hekkumerweg' voor mij aanleiding om eens een onderzoekje te beginnen. Extra informatie kwam de afgelopen winter van Jan Anne Veldman die bij het opruimen van de zolder op documenten was gestuit die met dit wegwaterschap van doen hadden. Zo kwamen een oud kasboek en een notulenboek boven water die een interessante inkijk gaven in de problemen waarmee grondeigenaren en gebruikers bij een gemeenschappelijke weg te maken hebben. Ondanks menings- en belangenverschillen en forse discussies tijdens vergaderingen, bleek men toch tot oplossingen gekomen te zijn waarmee iedereen kon leven. En zo lukte het om het het wegwaterschap Hekkummerweg levend te houden, meer dan zestig jaar lang!

Oprichting

Op 31 maart 1931 zijn vier betrokkenen in Café Van Zijl in Sauwerd bijeen: K. de Boer, M.E. Veldman, L. van der Werf en J. van Zijl. De Boer en Veldman hebben het initiatief genomen voor deze bijeenkomst. Notaris C. de Ranitz uit Winsum is aanwezig als adviseur. Er zijn ook enkele steunbetuigingen binnen gekomen. Maar niet alle bij de Hekkumerweg betrokken landeigenaren of -gebruikers zijn voorstander. Zo geven J. van Weerden en L. Raangs schriftelijk te kennen dat zij tegenstander zijn van de oprichting.

Verbandschrift

Toch stemmen de in deze vergadering aanwezige boeren in met het oprichten van het waterschap: ze vertegenwoordigen ruim de helft van het potentiële oppervlak van het op te richten waterschap. Ze ondertekenen daartoe een zgn. verbandschrift en kiezen een voorlopig bestuur. Deze krijgt de taak om het verbandschrift door de overige (negen) betrokkenen te laten ondertekenen én om een grensomschrijving en een reglement te ontwerpen.

Interventies

En er wordt vaart achter gezet, want op 14 april 1931 is er opnieuw een vergadering, nu in Café Slierma in Adorp. Daar blijkt dat op vier betrokkenen na alle *ingelanden* het verbandschrift hebben ondertekend. Voor de vier weigeraars is een belangrijke reden dat men van mening is geen gebruik te (zullen) maken van de weg en dus ook geen noodzaak ziet om zich aan te sluiten. De grensomschrijving (het gebied van het waterschap) en het reglement worden door de aanwezigen met algemene stemmen goedgekeurd; het voorlopig bestuur zal deze ter inzage leggen in Café Van Zijl. Na diverse interventies van het provinciebestuur (afbeelding 1) wordt uiteindelijk

OPRICHTING WATERSCHAP.

Voordracht van Ged. Staten tot oprichting en reglementeering van het waterschap „Hekkumerweg", gelegen onder de gemeente Adorp.

Afb. 1 Berichtgeving in het Nieuwsblad van het Noorden d.d. 9-5-1933. Bron: delpher.nl

op 31 augustus 1933 de provinciale goedkeuring gepubliceerd in het Nieuwsblad van het Noorden.
Eerst is de benoeming van een definitief bestuur noodzakelijk. De meeste stemmen gaan naar J. van Weerden (voorzitter), M.E. Veldman (secretaris) en K. de Boer (penningmeester). Als vaste vergaderplek wordt gekozen Café Van Zijl in Sauwerd. In 1945 wordt Café Van Zijl gesloten; vanaf 1946 wordt er vergaderd in Café van der Lande (opvolger Van Zijl).

Classificatie

Om de oprichting en inwerkingstelling van het waterschap publiek te maken, zal er een advertentie worden geplaatst in het Nieuwsblad van het Noorden. Vóór er inkomsten gegenereerd kunnen worden via een 'omslag', moet gedefinieerd worden welke gronden 'hoge' lasten moeten (bij-) dragen en welke 'lage': de *classificatie*. Classificatie is de vaststelling van de mate - uitgedrukt in 'klassen' - waarin gebruik wordt gemaakt van de Hekkumerweg en daarmee de vaststelling van de jaarlijkse bijdrage (de omslag) aan het onderhoud van de Hekkumerweg. Zo moet bijv. de eigenaar van de Rijnsterheerd (Wibbens) meer bijdragen aan het onderhoud dan de boeren van De Hooge Wier, die hun grond meer richting Provincialeweg hebben liggen. Omdat alle betrokkenen ook belanghebbende zijn, wordt een onafhankelijke commissie benoemd om hiervoor een ontwerp te maken. In het NvhN staat hierover een bericht (afbeelding 2).

WATERSCHAP
„DE HEKKUMERWEG"
onder de gem. Adorp

Het Bestuur brengt bij dezen ter kennis van belanghebbenden, dat eene regeling ter bepaling van het aantal klassen (5 stuks) en van de verhouding waarnaar de klassen zullen bijdragen tot dekking der uitgaven (10 : 8 : 3 : 2 : 1) van heden af gedurende **14 dagen** ter inzage ligt in het café VAN ZIJL te Sauwerd.
Gedurende dien termijn en binnen 8 dagen daarna kunnen daartegen schriftelijk bezwaren worden ingebracht bij
Het Bestuur:
J. VAN WEERDEN, Winsum, Voorzitter.
M. E. VELDMAN, Hekkum, Secretaris.
K. DE BOER, Hekkum, Penningmeester.

Afb. 2 Advertentie in het Nieuwsblad van het Noorden d.d. 6-3-1934. Bron: delpher.nl

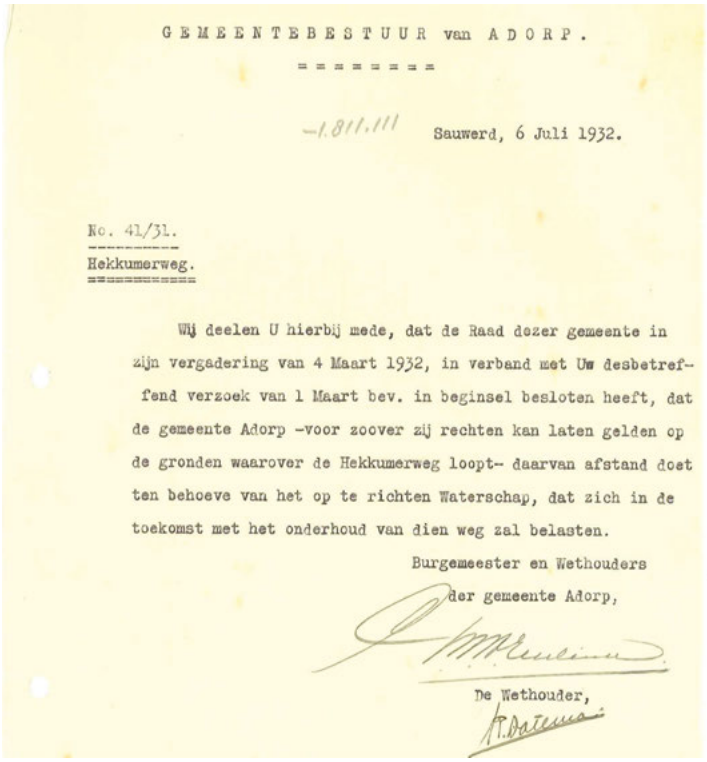

GEMEENTEBESTUUR van ADORP.

Sauwerd, 6 Juli 1932.

No. 41/31.
Hekkumerweg.

Wij deelen U hierbij mede, dat de Raad dezer gemeente in zijn vergadering van 4 Maart 1932, in verband met Uw desbetreffend verzoek van 1 Maart bev. in beginsel besloten heeft, dat de gemeente Adorp -voor zoover zij rechten kan laten gelden op de gronden waarover de Hekkumerweg loopt- daarvan afstand doet ten behoeve van het op te richten Waterschap, dat zich in de toekomst met het onderhoud van dien weg zal belasten.

Burgemeester en Wethouders der gemeente Adorp,

De Wethouder,

Afb. 3 Brief Gemeentebestuur Adorp, d.d. 6-7-1932. Bron: archief Gemeente Adorp

In de bestuursvergadering van 24 augustus 1934 wordt uiteindelijk op voordracht van Provinciale Staten besloten de gronden van het waterschap te verdelen in tien klassen i.p.v. vijf. De verhouding waarnaar deze klassen zullen bijdragen tot dekking van de uitgaven van het Waterschap worden bepaald op: 10: 9: 8: 7: 6: 5: 4: 3: 2: 1. Dit besluit wordt voorgelegd aan Gedeputeerde Staten en uiteraard ter inzage gelegd voor alle betrokkenen.
In de bestuursvergadering van februari 1935 worden de bezwaarschriften tegen de voorgestelde classificatie van dhr. H. Wibbens, mej. Raangs en de fam. Van Zijl besproken. Ook Gedeputeerde Staten bemoeit zich er actief mee. Ze mag dat ook doen: de Grondwet van 1815 had de Waterschappen al onder het toezicht en gezag van Provinciale Staten gebracht.

Vrijdom van lasten

Op de bestuursvergadering van 31 juli 1936 stelt het bestuur voor het eerst de omslag voor het komende jaar vast, variërend van f 6,- (klasse 1) tot f 0,60 (klasse 10) per hectare. Dat moet in dit eerste jaar een totaal van f 937,90,- aan inkomsten opleveren. Het omslagbedrag per hectare wordt door het bestuur jaarlijks vastgesteld, naar aanleiding van de te verwachten kosten in het betreffende jaar, met als uitgangspunt een sluitende begroting.
Ook in volgende jaren wordt er meerdere keren gesleuteld aan de classificatie van diverse percelen van meerdere eigenaren. Soms leidt dit tot 'vrijdom van lasten' gedurende een jaar, omdat de weg aantoonbaar niet wordt gebruikt. Wat nu nog geregeld moet worden, is het overdragen van de weg van de gemeente Adorp naar het waterschap.

Eigendom van de weg

In de vergadering van ingelanden van 20 november 1933 wordt het bestuur gemachtigd een koopovereenkomst te sluiten met de gemeente Adorp m.b.t. de Hekkumerweg.
De grond waarop de weg rust, is eigendom van de gemeente Adorp. Deze besluit in 1932 al haar eigendomsrechten over te dragen aan het op te richten waterschap (afbeelding 3).
De gemeente Adorp draagt het eigendom van de weg definitief over in de raadsvergadering van 27 november 1933, als het waterschap een feit is én er een bestuur is benoemd. Gedeputeerde Staten keurt op 31 december 1933 dit raadsbesluit goed. En zo kan notaris C. de Ranitz een koopcontract opmaken, waarin de grond waarop de weg rust, wordt overgedragen aan het waterschap voor de som van één gulden.

Ingelanden

In de kranten tussen 1933 en 1964 zijn meerdere korte berichtjes te vinden over bestuursvergaderingen. Allerlei bekende namen komen langs: Blauwiekel (maar ook Blaauwwickel, in 1939), Van Weerden, Tichelaar, Veldman en De Boer. Natuurlijk wisselt de lijst van ingelanden in de loop van de jaren. Bij de oprichting van het waterschap zijn er enkele grote 'spelers', zo-

als Veldman, De Boer, Raangs en Wibbens. In latere jaren verdwijnen enkele bekende namen door overlijden of verkoop en staan er ineens 'vreemde' ingelanden op de lijst. Zoals De Vereniging 'Het Koninklijke Instituut voor Doofstommen' en 'De Algemeene Friesche Levensverzekerings Maatschappij', te Leeuwarden. In de jaren 60 en 70 verschijnen (nu) bekende namen als Huinder en Kruizinga.
In 1938 wordt ook de Provincie Groningen een ingeland, als gevolg van de aankoop voor f 1,- van een strook grond ter verbreding van de weg Sauwerd – Adorp. Ter vergadering wordt opgemerkt dat 'hoe meer de provincie van de weg neemt, des te liever het de ingelanden is, omdat daardoor de te onderhouden weg korter wordt'.

Voorgeschiedenis

Voor de Hekkumers is de Hekkumerweg eeuwenlang de enige uitweg over land (zie ook Diepgang, jaargang 5, nr. 13). De zorg over deze verbindingsweg zal er dus altijd zijn geweest, zoals blijkt uit onderstaande gebeurtenissen.
In 1845 schrijft J.W. Schuiringa uit Hekkum een 'adres' aan Gedeputeerde Staten om de gemeente Adorp te bewegen een stenen voetpad tussen Hekkum en Adorp aan te leggen (tevergeefs).
Enkele jaren later is er een 'resolutie' van Gedeputeerde Staten, gedateerd 1 juli 1852. Hierin geeft GS aan kennis te hebben genomen van een verzoek van J.W. Schuiringa uit Hekkum aan B&W van Adorp om zorg te dragen voor een betere schouw van de Hekkumerweg (tevergeefs).
In 1857 nemen een aantal Hekkumer boeren het heft in eigen hand: ze sluiten een onderhoudscontract. Eén van de bezwaarmakers in 1931 tegen de oprichting van een waterschap verwijst naar dit contract. Maar de juridische grondslag voor dit contract is volgens de notaris vervallen en het voorlopige bestuur betoogt op bloemrijke wijze dat de situatie totaal anders is dan in 1857:

> "Toen liep er een kerkpad van Hekkum naar Adorp, was er een opslagplaats van Hekkumer boeren aan het Reitdiep, waarheen diverse producten werden vervoerd en vanwaar benodigde zaken werden afgehaald, zodat van de weg anders geen gebruik behoefde te worden gemaakt dan voor een rijtuig en het vervoer van een enkel product. Rijwielen waren nog niet bekend, zodat overigens voor het dagelijksch dorpsbezoek etc. het kerkpad werd gevolgd. Ook het verschil in gebruik ten behoeve van behuisd en onbehuisd land, is nu veel grooter dan nu. In 1857 werd bijna alles op de boerderij bereid en grootendeels verbruikt en het overtollige in kalmen draf met paard en wagen naar elders vervoerd, voor zover dit niet per schip ging, en in 1931 wordt geen boter of kaas aan de boerderijen meer bereid, maar brengen auto's een- of tweemaal per dag de melk naar de fabrieken, halen groote vrachtauto's stroo en bieten en zijn het weer auto's die krachtvoeder naar de boerderijen brengen, in den zomer met hun kleine snelwentelende raderen stof en zand, dat de regen moet binden, opjagende of in den winter diepe sporen achterlatende."

Dan is er nog een document uit 1922 uit het familiearchief Veldman, waarin de gemeente Adorp F. Veldman aanmerkt als 'onderhoudsplichtige van de Hekkumerweg te Adorp'. Deze mededeling grijpt terug op de vaststelling in 1908 door de Provincie van een *Reglement op het toezicht der wegen in de provincie Groningen*; blijkbaar heeft dit tot gevolg dat in ieder geval Veldman onderhoudsplichtig wordt. Het is aannemelijk dat dit ook geldt voor de andere grondeigenaren.
In 1931 nemen de Hekkumer landbouwers dan opnieuw zelf de verantwoordelijkheid door de oprichting van het *Weg Waterschap De Hekkumerweg*.

De praktijk

Na de oprichting worden de onderhoudswerkzaamheden voortvarend opgepakt. In 1934 wordt de weg verhard (afbeelding 4). Dat kostte uiteraard geld en dat was nog niet aanwezig in dit pas opgerichte waterschap. Ter dekking van de verwachte rekening van Snitjer (volgens het bestuur 'een vertrouwd persoon') wordt in de Ingelandenvergadering van 20 november 1933 besloten tot het aangaan van een lening als startkapitaal bij de Boerenleenbank te Adorp van f 2800,-, aflosbaar in ten hoogste tien jaar.Pas in het dienstjaar 1936/1937 wordt de omslag in rekening gebracht, zodat er vanaf dat moment eigen inkomsten zijn. In het Notulenboek staat dat er eerst geklaagd moet worden over de toestand van de weg vóór er actie wordt ondernomen. Er is blijkbaar geen sprake van meerjarig beleid met betrekking tot het onderhoud van de weg. Midden 1939 is het weer zover en aannemer Snitjer uit Schildwolde wordt verzocht een offerte aan te leveren. Die is niet mis: f 9500,-. Dat vindt men 'teveel'. Een andere wegenaannemer, dhr. J. Bolt uit Ulrum kan het voor minder doen, waarbij allereerst de weg het volgende jaar zal worden geteerd voor f 480,-.

Koudasfalt

Elk jaar wordt door het bestuur een nieuwe omslaggrootte vastgesteld, afhankelijk van de noodzakelijke werkzaamheden en wat er nog in kas is. De variatie is fors: in 1972 is bijvoorbeeld de omslag voor klasse I-percelen per hectare f 12,50,-, in 1975 is dat f 5,- en in 1976 weer het dubbele: 10 gulden.
In 1946 moet de weg weer grondig onder handen worden genomen; aannemer J. Bolt wordt gevraagd een voorstel te doen. Maar twee jaar later is er nog niks gebeurd, omdat het waterschap meent de kosten niet te kunnen opbrengen. Omdat het zo niet langer kan, wordt er in 1948 besloten opnieuw een geldlening aan te gaan: f 4000,-.
In 1963 trekt D.L. Wibbens (Rijnsterheerd) weer aan de bel bij het bestuur over de slechte staat waarin de weg verkeert.
In juli 1964 komt er een rekening van Smid&Hollander, Hoogkerk, voor de levering van 7000 kg koudasfalt. Mogelijk heeft Wibbens die zelf opgehaald en aangebracht op de weg (zoals Jan Anne Veldman zich meent te herinneren). Eind 1965 ligt er een rekening van de Gebr. Spoelstra uit Houwerzijl bij het bestuur van f 5400,- voor werk aan de weg in april en oktober.
Meerdere aannemers en leveranciers passeren in de loop van de jaren de revue,

SCHILDWOLDE, 15 Jan. Naar wij vernemen is door het bestuur van het Waterschap „De Hekkumerweg" te Sauwerd aan den heer K. Snitjer, Waterbouwkundige alhier, de opdracht gegeven tot het verharden van dien weg. De heer Snitjer, die ook bestek en begrooting heeft gemaakt, zal dit werk in eigen beheer uitvoeren.

Afb. 4 Bericht in het Nieuwsblad van het Noorden d.d. 5-1-1934. Bron: delpher.nl

o.a. Sjouke Dijkstra en Zoon uit Aduard, Fa. Gebr. Spoelstra uit Houwerzijl, Smid&Hollander uit Hoogkerk en J. Bolt uit Ulrum/Leens.
Meestal probeert men het onderhoud in eigen beheer te doen, met eenvoudige middelen en zo goedkoop mogelijk. Zo repareert boer Wibbens samen met een arbeider meermalen de weg waar nodig. Hij haalt bij Sjouke Dijkstra een vat teer ('koudasfalt') en grind en dicht daarmee de gaten in de weg.
Naar herinnering van Veldman doet hij dit zonder daarvoor kosten in rekening te brengen aan het waterschap. Maar Wibbens doet het werk toch niet voor niks: zo ligt er een werkbriefje van 19 oktober 1968 voor werk aan de Hekkumerweg en loon. En in een niet gedateerd werkbriefje vraagt Wibbens, mede namens Kruizinga (Hekkumerweg 4, sinds 1966) betaling voor 40 uur werk aan de weg en tevens vergoeding van 2 stalschuivers en een gieter. Ook in 1969 dient Wibbens een rekening in van f 500,- voor 14 dagen werk met 2 personen en het gebruik van 2 tractoren.
De hoogste rekening die ik kon vinden, is die van 2 september 1977 van Sjouke Dijkstra en Zoon voor het aanbrengen van een asfaltdeklaag op de 'gezamenlijke toegangsweg' à f 10.000,-

De laatste periode

Na 1964 is er in de kranten geen bericht meer te vinden over het waterschap Hekkumerweg. Leidt het Waterschap wellicht een sluimerend bestaan? Hoewel het Notulenboek maar tot 1949 is bijgehouden, weten we uit andere bron dat dat toch niet het geval is.
Als ik Jan Anne Veldman in oktober 2020 voor het eerst mail met de vraag of hij me van informatie kan voorzien over het wegwaterschap Hekkumerweg komen er herinneringen boven. Hij is in de periode 1964-1995 penningmeester en later ook voorzitter geweest van het waterschapsbestuur. De ingelanden dragen (naar herinnering van Veldman) jaarlijks f8,- per hectare bij.
Een deel van zijn grondbezit, 24 hectare groot, had de uitrit naar en via de Doezelaan of Doezeweg, uitkomend in Sauwerd bij de Onstaheerd. Maar ook voor een deel van deze percelen moest worden afgedragen aan het waterschap.
En dan komt de Ruilverkaveling Sauwerd! In het ruilverkavelingsgebied worden alle wegwaterschappen opgeheven, de wegen worden overgeheveld naar de gemeenten. In dat kader is er al in 1984 sprake van overleg over de overdracht (eigendom, beheer en onderhoud) van de Hekkumerweg aan de gemeente Adorp.
De gemeente gaat niet over één nacht ijs: ze laat eind 1985 een onderzoek doen naar de staat van onderhoud van de weg door Heidemij. Conclusie: 'matige tot ernstige randschade van grote omvang'. Dat komt vooral, volgens de onderzoekers, door de wegbreedte van 2,75 m en de smalle bermen. Ook is de fundering van de weg te smal in verhouding tot de wegbreedte. De sterkte van de verhardingsconstructie is te laag. De restlevensduur wordt geschat op 1 à 2 jaar. Voorgesteld wordt om de weg opnieuw vorm te geven: bermen verbreden, waar nodig de bermsloot verleggen, een zwaardere fundering en de aanleg van uitwijkplaatsen.
De gemeente laat een berekening maken van 'het gekapitaliseerde onderhoud' van de weg: ze wil een redelijke schadeloosstelling voor het aangaan van de onderhoudsplicht van de weg. Geschat bedrag: f 161.000. Het waterschap staat daarmee voor een eigen bijdrage aan de gemeente van bijna f 54.000,- (1/3e deel). Het waterschap vraagt aan de provincie om toekenning van een rijkssubsidie ter grootte van dit bedrag.
Verder zal het waterschap aan de gemeente Adorp f120.000,- betalen om de weg in goede staat te brengen. In de archiefstukken lezen we dan het volgende voorstel om het bedrag van pakweg f 175.000,- op te hoesten:
Via de handelsonderneming Veldman en Dijkstra wordt een bijdrage van f 75.000 verwacht. Het Waterschap heeft ongeveer f 25.000 in kas, dus er resteert een bedrag van f 75.000.

Financiële consequenties

Het bestuur stelt twee alternatieven voor: óf een lening aan te gaan van f 75.000, looptijd 30 jaar, omslag per ha f 44,-. Of een eenmalige bijdrage van f 486,- per ha te betalen. In dit laatste geval zijn alle lasten van het Waterschap t.b.v. de overdracht voldaan. In het voorstel zijn voor alle ingelanden (28 op dat moment!) de financiële consequenties van beide varianten keurig uitgewerkt. Helaas is er geen document met de uitslag.
Het geschreven bronmateriaal schiet hier te kort en ook de herinneringen van betrokkenen lopen nogal uiteen. Hoe de uiteindelijke afrekening heeft plaatsgevonden, is wellicht onderwerp van verder onderzoek.
In het voorstel t.b.v. de Ingelandenvergadering van 18-12-1986 staat: 'Het Waterschap zal het eigendom van de weg vrij van hypotheek, huur, pacht, beslag, hoe dan ook genaamd, doch overigens met alle daaraan verbonden heersende en lijdende erfdienstbaarheden, rechten en lasten aan de gemeente Adorp tegen een door deze gemeente te betalen koopsom van f 1,- overdragen'.
Na de overdracht van de Hekkumerweg naar de gemeente Adorp, wordt er een compleet nieuwe bovenlaag aangebracht en zijn de scherpe bochten wat 'bijgeslepen'. De weg is (ook nu) nog steeds ongeveer 1200 m lang en 2,75 m breed.

Opheffing

We hebben helaas geen notulen van de opheffingsvergadering. Voor een schets vallen we terug op de herinneringen van Jan Anne Veldman.
Alle ingelanden zouden moeten instemmen met de opheffing van het wegwaterschap, de overdracht van de weg en een aangepast tracé. Een mooie taak voor de voorzitter om alle neuzen dezelfde kant op te krijgen. Zo ging Veldman bij iedereen langs om er zeker van te zijn dat er geen tegenstemmers zouden zijn. Maar die inspanning bleek niet genoeg: één tegenstem. Kroon (woonachtig in Winsum, Stationsstraat) had enkele percelen aan de noordkant van de Hekkumerweg, in de buurt van de huidige gaslocatie.
Na het overlijden van Kroon ging Veldman bij de erfgenamen langs. Het kostte hem wel een hele avond praten, maar gelukkig stemden ook de beide dochters uiteindelijk in: ze zouden 'vóór' stemmen. Toen de avond waarop gestemd moest worden eindelijk kon worden georganiseerd, bleek echter dat beide zussen tóch 'tegen' stemden. Desondanks ging de overdracht door. De reden waarom werd afgezien van de eis tot eenstemmigheid is mij onbekend.
En zo kwam er in 1995 ook officieel een eind aan het Wegwaterschap Hekkumerweg.

Bronnen:
- Archief Waterschap Hekkumerweg
- *RAPPORT over het bezwaarschrift van den heer Hs. Wibbens te Adorp*, tegen de oprichting van het Waterschap 'De Hekkumerweg', 1931
- Familie-archief Raangs
- Archief (oude) gemeente Adorp
- Jan Anne Veldman
- Cees Raangs
- Erik Dijkstra
- Waterschap Noorderzijlvest
- Henk van den Brink, *Ruilverkaveling Sauwerd 1965-2011*, 2011
- Auke van der Woud, *Het Lege Land*, de ruimtelijke ordening van Nederland, 1798 – 1848, 1998
- www.delpher.nl

Veldnamen in Ubbega, deel 3

Door Arie Mulder en Jan de Groot

Nadat we het artikel over de veldnamen behorende bij boerderij Van Dorp, voorheen Mulder (Diepgang mei 2024) klaar hadden, legde Arie gelijk contact met de familie Kooistra, aan de oostkant van de Provincialeweg. Van hun percelen moesten ook nog veldnamen bekend zijn, meende hij. En dat klopte: in dit artikel opnieuw een schat aan oude perceelsnamen. Allereerst de percelen van boerderij Kooistra, Groot Wetsinge; daarna aandacht voor veldnamen behorende bij percelen van boerderij Wieringa in Adorp.

Boerderij Kooistra

We gebruiken een kaart gebaseerd op (een uitsnede van) een kaart van het kerspel Wetsinge uit 1832, gericht op de Wetsinger- en Sauwerdermeeden. In het vorige artikel vinden we omcirkelde nummers die boerderijen aanduiden. Zo is nummer 7 de huidige boerderij Kooistra.

Eerst de volledige lijst van de toenmalige eigenaren wiens boerderij op de kaart wordt aangeduid:
Nr 1: Derk Jibbes van der Laan
Nr 2: Roelof Siemens van der Wal
Nr 2a: dominee Pieter Damsté
Nr 3: Klaas Jans Moorlag
Nr 4: Klaas Jan Moorlag
Nr 5: Jan Klaassen de Jonge
Nr 6: Roelf Sjoerds van der Laan
Nr 7: Jacobus Crantzen Themmen (nu Kooistra)
Nr 8: Johannes Bebing (boerderij behorende tot Onstaborg II)
Nr 9: Roelf Klaassen Sikkens
Nr 10: Nicolaas Copius Bolt

Belangrijkste nummers voor nu zijn natuurlijk de perceelnummer of kadasternummers. Met het inrichten van het kadaster kreeg elk perceel een nummer; tóch behielden veel percelen tot in de 20e eeuw een eigennaam. Veel boeren en personeel kenden in het dagelijkse verkeer elk perceel bij naam, de kadasternummers waren vooral van belang bij de administratie en belastingheffing.
Van de percelen van boerderij Kooistra (maar mogelijk ook percelen van andere boeren, gezien de ligging) zijn de volgende eigennamen of veldnamen bekend gebleven:
7 - veurste stuk bie Braans
8 - achterste stuk bie Braans
9, 10 en 11 - de bunders
13 - nijlaand
28 en 29 - stuk bie hut
33 - lege drei
33a - hoge drij
82 - stuk bie Boersmoa
83 en 85 - bunder bie Nijwold
84 - stuk bie boom
86 - wier
87 - stuk over spoor
88 - klain stukje
91 - groode stuk
92 - streekje
127 en 128 - stuk achter van der Loan
131 en 132 - 2e stuk achter van der Loan
190 - stuk bie Hulst
191 - middelstuk
191a - korde akkers
193 - wier
265 - hóf
266 - gebaauw (het perceel waarop de boerderij ligt)
267 - toen
Als u meer veldnamen van deze of andere percelen weet, houden we ons natuurlijk aanbevolen.

Wieringa / De Hammen

Boerderij F.E. Wieringa is in tegenstelling tot de vorige boerderijen die we hebben genoemd geen grote boerderij, maar een “koemelker”. Het huis is te vinden op het adres Provincialeweg 16 in Adorp, tussen andere koemelker-huizen in het rijtje (voormalige) boerderijtjes zuidelijk van het dorp en aan de westkant van de doorgaande weg. Wieringa had of pachtte blijkbaar land zowel aan de Wierumerschouwsterweg, als in de Hammen. De Hammen is het gebied aan de zuidkant van de grote lus van de voormalige Hunze waar Adorp aan

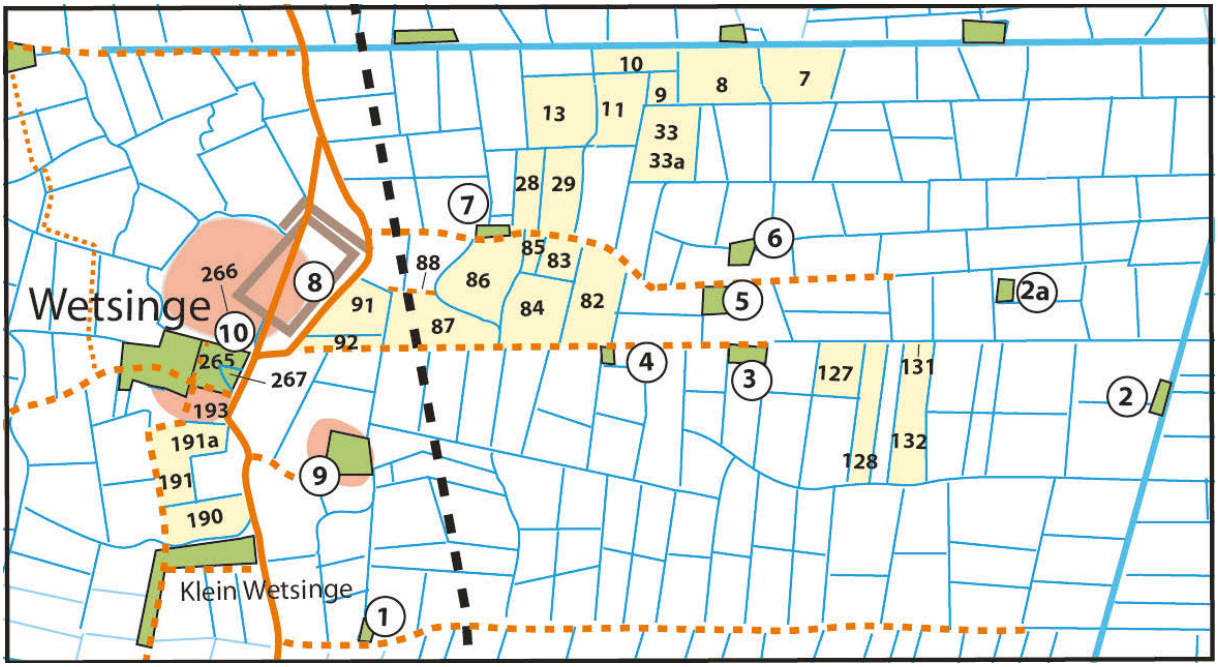

Afb. 1 *Situering van de percelen van welke we de veldnaam weten. De kaart is gebaseerd op de oudste kadasterkaart van 1832 (bron HISGIS), met de kadasternummers van de oude gemeente Adorp. Stratenpatroon en spoorlijn zijn toegevoegd. De kaart is gemaakt door Ben Westerink*

gelegen is. Harry Vos en Feitze Datema schrijven in hun artikel over veldnamen in Ubbega (in het Contactblad, negentiger jaren) dat “veel koemelkers (melkventers) uit de stad land huurden in de Hammen voor hun melkkoeien. Elk jaar werd dat land publiekelijk te huur aangeboden in het Witte Hoes.” Over de eigendomsrechten van Wieringa is ons niets bekend, maar blijkbaar zijn de veldnamen van meerdere percelen op beide locaties wél bewaard gebleven.

’t Houndernust

De hierna opgenomen kaart is gemaakt door Ben Westerink, op basis van waarschijnlijk zelfgetekende kaarten van Harry Vos en Feitze Datema. Hier dus geen kadaster-perceelnummers, maar eigen aanduidingen. Deze kaart hebben we overgenomen uit het Contactblad. De veldnamen zijn ook afkomstig uit hun artikel.

We splitsen de veldnamen van Wieringa’s percelen in tweeën en beginnen met de percelen aan de Wierumerschouwsterweg. Op dit terrein stond tot 1905 het boerderijtje *’t Houndernust*. Op het eerste perceel ligt nog duidelijk zichtbaar een kleine verhoging waarop het boerderijtje stond. Ook een gracht is nog zichtbaar. De veldnamen:
Perceel 1 - grode drij
Perceel 2 - vief groas
Perceel 3 - pad drij
Perceel 4 - vier ’t half juk (op een half juk na vier juk; een juk is ongeveer een halve hectare, oftewel de grootte van een stuk land dat in één dag kon worden geploegd door een span ossen)

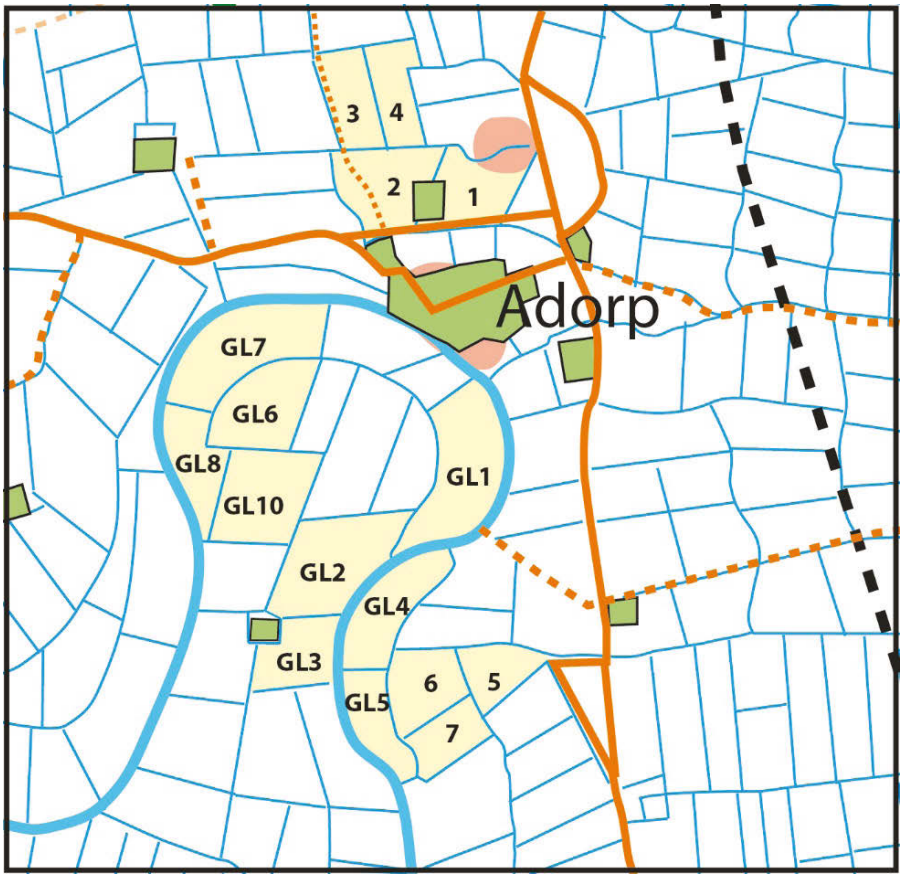

Afb. 2 *Kaart van Adorp, de percelen ten noorden van de Wierumerschouwsterweg en De Hammen, ten zuiden van Adorp. Bron: Contactblad*

De percelen met de nummer 5, 6 en 7 liggen meer naar het zuiden, net buiten de Hammen, zuidwestelijk van de boerderij Oosterheerd:
Perceel 5 - tipke
Perceel 6 en 7 - helaas geen veldnaam van bekend.

Dan de Hammen:
GL 1 - Til 10 (waarschijnlijk 10 groas; een groas is ongeveer een halve hectare). Heeft hier mogelijk een bruggetje (til) gelegen?
GL 2 - slot 8. Wat is de betekenis van ‘slot’?
GL 3 - dobstuk. Heeft hier vroeger een dobbe (drinkplaats voor vee) gelegen? Bij dit perceel heeft vroeger een boerderijtje gestaan.
GL 4 - oeterdieken (buitendijks gebied)
GL 5 - idem. Langs de percelen GL 4 en 5 liep vroeger een kerkenpad van Adorp naar Harssenbosch. Over de sloten lagen planken met een leuning.
GL 6 - pladde vief (waarschijnlijk een vlak stuk land van vijf grazen groot)
GL 7 - niet bekend
GL 8 - lutje vief
GL 9 - bakkers vief (wat zou er achter “bakkers” schuilen?). De aanduiding van dit perceel ontbreekt helaas op de oorspronkelijke kaart en dus ook op de kaart hierboven.
GL 10 - stiekelstuk (waarschijnlijk vooral ruigte)

In het archief van de Historische Kring Ubbega (achter de Dorpswinkel) vonden we kopieën van de artikelen over veldnamen die Harry en Feitze in eind negentiger jaren hebben gepubliceerd in het Contactblad. Voor komende artikelen over veldnamen in Ubbega in Diepgang zullen we zeker nog kunnen putten uit hun uitzoekwerk!
Nogmaals: weet u veldnamen die nu in dit artikel ontbreken of veldnamen van andere percelen rond onze dorpen: graag melden bij de redactie diepgang@ubbega.nl!

Klusochtend op het kerkhof in Adorp en de oude begraafplaats in Sauwerd

Ook in 2024 gaan we op zaterdag 28 september, in het kader van Burendag, weer aan de slag op het kerkhof in Adorp en de oude begraafplaats in Sauwerd.
Graag nodigen we jullie van harte uit om zaterdag 28 september om 9.30 uur te komen helpen. De koffie/thee met koek staan dan klaar.
Neem zelf wel werkhandschoenen mee. We gaan dan de hele ochtend met zijn allen aan de slag. We eindigen zo rond 13.00 uur, maar de praktijk leert dat dit moment zichzelf altijd wel een beetje regelt. Net als eerdere keren hopen we op een goede opkomst.
Om een idee van de opkomst hebben zouden we het fijn vinden als je je aanmeldt bij:
Kerkhof Adorp: Geert Auke Boer (familie.boer@hotmail.com)
Oude Begraafplaats Sauwerd: Mans Schepers (mans.schepers@rug.nl)

Met een vriendelijke groet,
Namens het bestuur van de Historische Kring Ubbega,
Geert Auke Boer
Mans Schepers

Een porceleinen poppenkopje

De vondst van een poppenkopje en onverwacht bezoek uit Amerika. Wat hebben die twee met elkaar te maken? Meer dan je zou denken, blijkt uit het volgende verhaal.

Door Hannie Boomsma

Van 1986 tot 2003 woonden wij, Rieks Kral en Hannie Boomsma, op het 'Schathoes', vroeger behorende bij de nu verdwenen Onstaborg in Sauwerd.
Wij hebben de naam 'Schathoes' in ere hersteld en weer op het huis gezet. In bovengenoemde jaren heb ik veel in de tuin rondom het Schathoes gewerkt. Gespit, gerooid, en opnieuw aangeplant. Daardoor is er veel grond omgewoeld.
Er kwam van alles uit de aarde tevoorschijn, zoals een deel van zilveren roomlepel, een stuk van een petroleum lamp, centen uit verschillende tijden, een ringetje met 3 steentjes. En nog veel meer. De meeste vondsten die ik in de loop van de jaren heb gedaan, worden nu tentoongesteld in de vitrinekast in Ubbegaheem. Ook dit poppenkopje (afbeelding hiernaast) was één van mijn vondsten.

Foto van het poppenkopje. Foto Hannie Boomsma

Amerikaans

Destijds woonde er een 'poppendokter' in Sauwerd: Francisca van der Wal-Siebrand. Zij heeft uitgezocht waar dit kopje gemaakt is.
Dit poppenkopje is bekend onder de code 201-6/0. Rond 1908 staat de pop bekend als 'Amerikaans aangeklede pop'. Het kopje is gemaakt door de porseleinfabriek Gebr. Koch tussen 1887 – 1918 in Neustadt bij Coburg, Thüringen. Deze firma is gespecialiseerd in poppenkoppen.
Het kopje werd vervolgens naar de Verenigde Staten geëxporteerd, om daar aangekleed te worden, en vast ook van een pruik voorzien. Waarschijnlijk had de pop ook porseleinen handjes en beentjes. Op de achterkant van het kopje staan enkele gegevens (afbeelding achterpagina).

Bij reconstructie is de geschiedenis van het kopje ongeveer als volgt:
Op een zondag in 1995 stond er een drietal vrouwen voor het Schathoes te wijzen naar iets. Ik ging naar buiten en vroeg waar ze naar wezen.
Het bleek te gaan om de appelboom die er nog net zo uitzag als toen. Waar ze toen op die kromme tak had gezeten.
Ik vroeg of ze ook binnen wilden kijken, waar ze graag op in gingen. Ik kreeg toen een heel verhaal in het Engels.

Bedstee

Rond de eeuwwisseling was een deel van de familie naar Amerika verhuisd. Maar er was altijd contact gebleven. De oudste vrouw van het gezelschap vertelde dat ze later wel eens op het Schathoes had gelogeerd en in een bedstee had geslapen. Ze vertelde vervolgens waar die bedstee was. Op de grens tussen huis en stal. Dat klopte, want toen wij in 1986 het huis van binnen verbouwden, viel er een muur om die met leem gemetseld/gestapeld was. Die muur moet een wand van de bedstee zijn geweest.
Ze vertelde dat ze vanuit Amerika cadeaus stuurden naar de nichtjes op het Schathoes in Sauwerd, ook wel eens een pop.
En zo was het raadsel van het poppenkopje opgelost. In Duitsland gebakken, naar Amerika gestuurd om aangekleed te worden in Amerikaanse dracht en als cadeau retour naar Europa, naar het Schathoes in Sauwerd. Waar ik het in de aarde van de wierde vond.

NB: Op de achterpagina staan enkele vragen over het poppenkopje waar wij een antwoord op zoeken.

Opening molen AEOLUS te Adorp

Op vrijdag 6 september is de gerestaureerde molen in Adorp opnieuw in gebruik genomen onder belangstelling van een aantal genodigden.

Door Bé Kuipers

Twee zakken graan staan klaar om gemalen te worden. Foto René Lapoutre

Maar liefst vier bestuursleden van de HKU waren aanwezig. Het weer was uitstekend, zonnig en 27 graden met een stevige oostenwind, goed voor de molen om te draaien.
Om half twee 's middags was de ontvangst en tegen tweeën kwam een trekker met daarachter een wagen met schoolkinderen van OBS De Wierde uit Adorp aanrijden onder luid getoeter en met accordeonmuziek van Chris van de Werfhorst. Deze kinderen zouden later het eerste graan in de koker storten om te worden gemalen.
Vervolgens kwam een rijtuig met paard aanrijden, dat twee zakken graan afleverde in de molen. Die zakken zouden op windkracht omhoog getakeld worden, naar de maalzolder. Maar dan moest de molen wel eerst draaien. Welnu, dat was voor oudburgemeester van Winsum, Michels, om de molen van de rem af te halen, de "vang", buiten op de stelling. Dat gebeurde samen met de molenaar. En zo konden even later de zakken graan opgetakeld worden.
Daarna volgde een toespraak van voorzitter Pauw van de Winsumer Molenstichting. Hij roemde alle medewerkers, restaurateurs en subsidiegevers voor hun bijdragen en de goede onderlinge samenwerking. De eerste officiële maalhandeling werd daarna ingezet en even later stroomde het meel in de daarvoor bestemde zakken, ingepakt door de schoolkinderen. Dit alles was op de begane grond voor de bezoekers te volgen via een videoverbinding.

Hapje en drankje

Nu kwamen achtereenvolgens de beide burgemeesters aan het woord, burgemeester Bolding van Het Hogeland en oudburgemeester Michels van de voormalige gemeente Winsum. Ook zij roemden de samenwerking en feliciteerden de molenstichting met het resultaat, waarna er getoost werd door allen op deze opening. Ook werd nog aan beide burgervaders het eerste exemplaar van het AEOLUS-magazine uitgereikt.
Ten slotte kwamen de zakjes meel voor de bezoekers weer naar beneden getakeld en kon iedereen een zakje nemen, inclusief het glossy blad AEOLUS-magazine.
Na al deze officiële zaken was er nog het bekende "hapje en drankje", allemaal in de open lucht rond de molen. Ook konden de bezoekers zelf een kijkje nemen in de molen. Het beklimmen van de vele trappen, eigenlijk brede ladders, eiste wel enige voorzichtigheid en geadviseerd werd om zowel naar boven als weer naar beneden "met de kont naar achteren" te klimmen. Adorp heeft hiermee, volgens burgemeester Bolding, weer een prachtig icoon aan de toegangsweg van de gemeente Het Hogeland.

Op het Youtube-kanaal van HK Ubbega staat ook een kort filverslag van de ingebruikstellling. https://bit.ly/molen-adorp

Vraag voor de lezers over het Poppenkopje (pagina 15):

Heeft iemand enig idee wie de drie Engelstalige vrouwen waren die in 1995 zoveel belangstelling toonden voor het Schathoes? Kennelijk waren hun ouders of grootouders vanuit Sauwerd naar Amerika geëmigreerd.
Aaltje Miedema wist ons te vertellen dat het Schathoes aan het begin van de twintigste eeuw een dertigtal jaren bewoond werd door commissionair Franktinus van Zijl en zijn gezin.
Franktinus was in 1906 getrouwd met Trijntje Bakker uit Warffum en het echtpaar kreeg zes kinderen die op het Schathoes geboren werden. Mogelijk zijn de drie vrouwen die in 1995 het Schathoes bezochten nazaten van deze familie.
Uit een rouwadvertentie voor Franktinus van Zijl, in 1963 verschenen in het NvhN, blijkt tenminste dat hij twee dochters had die op dat moment met hun gezinnen in Grand Rapids woonden: H. Bierling-Van Zijl en H.H. Stuitje-Van Zijl. Waarschijnlijk zijn deze dochters in de jaren 50 naar Amerika geëmigreerd.

Foto rechts: De achterkant van het kopje. Foto Hannie Boomsma